

נייר עמדה בנושא השאלה בין-ספרייתית באוניברסיטאות - 2018

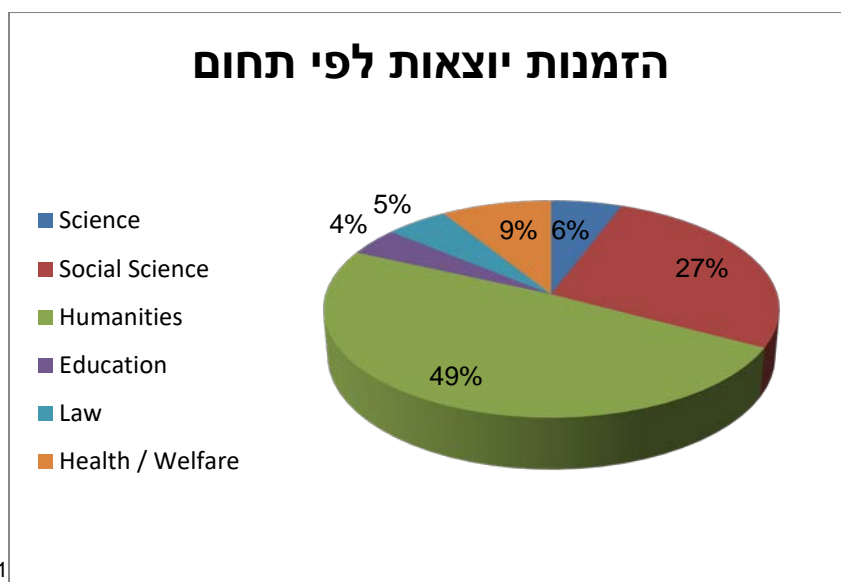
ד"ר לין פורת, ראשת תחום השאלה בין-ספרייתית והערכה, אוניברסיטת חיפה
מירה בן ארי, אחראית על שירותי השאלה בין-ספרייתית, אוניברסיטת תל אביב

מבוא:

שירותי השאלה בין-ספרייתית מבוססים על שיתוף פעולה מלא והדדיות בין ספריות בארץ ובעולם באספקת חומרים לזו ומשלמים את שיתוף הפעולה הקיים עבור רכישת מאגרי מידע וכתבי עת באמצעות מלמ"ד. היכולת של חוקרים להשיג את כל הפריטים הנדרשים להם, ולא רק הנמצאים בספרייה מקומית, חשובה מאוד להתקדמות המחקר. לכן, השאלה בין-ספרייתית היא כלי תומך מחקר התורם להגברת התפוקה של החוקרים ומאפשר להם להמשיך את עבודתם ברצף.

בעולם הדיגיטלי של היום הדגש הישן על בעלות עובר שינוי והופך לדגש על הנגשה - וזוהי מהות השירות של השאלה בין-ספרייתית. בעולם בו המו"לים של כתבי העת האלקטרוניים מעלים מחירים שממילא היו יקרים מאוד, לרעיונות ההנגשה והשיתוף חשיבות שלא תסולא בפז. הספריות מוצאות לנכון לקדם כלי תומך מחקר חשוב ונדרש זה. הן מציעות שהשירות ינתן ללא עלות לכל הזקוקים לו באוניברסיטאות, ובכך תשתפר מחויבות הספריות לתמוך במחקר ובהוראה ולספק את צרכי המידע של המשתמשים.

במסמך **עקרונות לקידום מדעי הרוח במסגרת תכנית החומש תשע"ו-תשפ"א** מצויין מקומן וחשיבותן של הספריות האקדמיות בישראל ותלותן של המחקר (בעיקר במדעי הרוח, אך לא רק) באוספי הספרים של הספריות ובמאגרי המידע שהספריות מנויות עליהם. השאלה בין-ספרייתית מבוקשת במיוחד בין סטודנטים וחוקרים בתחומי מדעי הרוח, כפי שניתן לראות בטבלה זו:

באופן כללי, מדעי הרוח בארץ ובעולם עוברים תהליכים של שינוי² וקיים חוסר הלימה בין התקצוב הכללי לבין צרכי המחקר במדעי הרוח³.

¹ דו"ח פנימי של אוניברסיטת חיפה (2011)

² שוקרון, מתן, נפתלוביץ, אורי, ליפלסקי, סילביה, קרנצ'ר, אביאל. (2018). מדעי הרוח בהשכלה הגבוהה בישראל, תשל"ז-תשע"ז. ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. Retrieved from http://www.cbs.gov.il/www/hodaot2018n/06_18_016b.docx

³ בינשטיין, נועה, טאובמן, יואב. (2016). עקרונות לקידום מדעי הרוח במסגרת תכנית החומש תשע"ו-תשפ"א. ירושלים: המועצה להשכלה גבוהה. Retrieved from <https://tinyurl.com/y767yy7m>

מטרות השירות:

מטרתו של שירות השאלה בין-ספרייתית היא לתת מענה לחוקרים וסטודנטים על חוסרים באוספי הספריות המקומיות. שירות זה מהווה לעתים תחליף לרכישת פריטים ומנויים שעלותם יקרה ובכך משפיע על תקציב הרכישה של הספרייה מכיוון שעלויות השב"ס נמוכות בהרבה מעלויות הרכש. לשירות זה גם תפקיד חשוב בפיתוח אוספי הספרייה כי ניתן לראות את החוסרים ולרכוש פריטים בהתאם. בקשות השאלה הבין-ספרייתית של החוקרים מייצגות באופן ישיר את צרכי המחקר שלהם.⁴

מטרה נוספת היא לספק סריקות מאוספי הספרייה (Scan-on-Demand). כיום השירות קיים ברוב הספריות האקדמיות בעולם ורק בספריות מעטות בארץ^{5 6 7}. שירות זה מאפשר לחוקרים ולסטודנטים לקבל סריקות מספרים וכתבי עת בדוא"ל במהירות, ביעילות וללא צורך בהגעה למוסד עצמו. ככל שגדלות ומתרחבות האינטרקציות המקוונות ומשתמשי הספרייה רגילים יותר ויותר לתגובות מהירות ואף מיידיות - כמו קניות ומשלוחים אונליין למשל, כך מצופה גם מחוויית השימוש בשירותי הספרייה להיות מהירה ומיידית. שירות של דיגיטציה ע"פ דרישת הסטודנט/חוקר מעשיר ומשפר את חוויית המשתמש.⁸

המצב היום:

הספריות בישראל מתמודדות עם בעיות תקציביות ומספקות מענה חלקי בלבד לצורכי המחקר של חוקריהן. כמו כן יש לציין כי השב"ס הוא השירות היחיד עליו גובות הספריות תשלום – הן מסטודנטים והן מחוקרים. על מנת להוריד את חסמי העלות ולהגביר את המודעות לקיום השירות, עלה הצורך בהענקתו ללא תשלום. אחת ההמלצות במסמך "עקרונות לקידום מדעי הרוח"⁹ של המועצה להשכלה גבוהה היא "**החזרת התקצוב הייעודי של ות"ת; שת"פ בין-מוסדי כולל השאלה בין-ספרייתית ורכישה משותפת של מאגרי מידע" (עמ' 19).**

היום קיימות בארץ 8 אוניברסיטאות מחקר (בר אילן, בן גוריון, חיפה, הפתוחה, העברית, הטכניון, תל אביב ומכון ויצמן) ובהן 22 ספריות שנותנות שירותי השאלה בין-ספרייתית ומשרתות יותר מ-4,000 חברי סגל בכיר¹⁰, כ-3,000 חברי סגל זוטרי ומורים מן החוץ¹¹, וכ-127,000 סטודנטים^{12 13}. שירות השאלה בין-ספרייתית קיים בין הספריות בארץ מאז שנות ה-70 והעבודה מול ספריות בחו"ל החלה בשנות ה-80. בשנת 1994 אוניברסיטת חיפה הצטרפה למערכת ההזמנות הבינלאומית OCLC¹⁴ וכך אפשרה לחוקריה לקבל ספרים ומאמרים מספריות אקדמיות בחו"ל בצורה קלה ומהירה, אך לא זולה. בעשור האחרון הצטרפו אוניברסיטת תל אביב והאוניברסיטה העברית גם הן לשירות זה. שאר

⁴ Little, M., & Leon, L. (2015). Assessing the value of ILL to our users: A comparative study of three US libraries. *Interlending & Document Supply*, 43(1), 34-40. 10.1108/ILDS-10-2014-0051 Retrieved from <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/ILDS-10-2014-0051>

⁵ הזמנת סריקה מאוספי הספרייה. Retrieved from <https://cenlib.tau.ac.il/Scan-on-Demand>

⁶ ספר ומאמר עד הבית. Retrieved from <http://lib.haifa.ac.il/index.php/he/book-homedelivery>

⁷ שירות סריקה לסגל אקדמי. Retrieved from <http://in.bgu.ac.il/aranne/Pages/ScanAndDelivery.aspx>

⁸ Chamberlain, E. M. (2011). *Digitisation-on-demand in academic research libraries*. Cambridge: University of Cambridge. Retrieved from

https://www.repository.cam.ac.uk/bitstream/handle/1810/240492/on_demand_report.pdf?sequence=1&isAllowed=y

⁹ בינשטיין, נועה, טאובמן, יואב. (2016). עקרונות לקידום מדעי הרוח במסגרת תכנית החומש תשע"ו-תשפ"א. ירושלים: המועצה להשכלה גבוהה. Retrieved from <https://tinyurl.com/y767yy7m>

¹⁰ סקר סגל אקדמי בכיר באוניברסיטאות. (2012). (pp. 449-449). ירושלים: למ"ס, שנתון הסטטיסטי לישראל. Retrieved from http://www.cbs.gov.il/shnaton63/st08_46.pdf

¹¹ אקדמי במוסדות להשכלה גבוהה לפי סוג מוסד ותכונות נבחרות סגל. (2008). Retrieved from http://www.cbs.gov.il/shnaton59/st08_58.pdf

¹² סטודנטים באוניברסיטאות, במכללות אקדמיות ובמכללות אקדמיות לחינוך לפי תואר תשכ"ה-תשע"ז. (2017). Retrieved from http://cbs.gov.il/shnaton68/diag/08_13.pdf

¹³ סטודנטים לתואר (לא כולל תעודות) במוסדות להשכלה גבוהה: תשע"ז. (2017). Retrieved from http://www.cbs.gov.il/reader/cw_usr_view_SHTML?ID=910

¹⁴ WorldShare ILL. Retrieved from <https://www.oclc.org/en/worldshare-ill.html>

המוסדות ממשיכים להזמין מספריות בחו"ל באופן המיושן או לא מזמינים כלל מחו"ל - ככל הנראה, עקב העלויות הגבוהות.

העידן הטכנולוגי ובתוכו האפשרויות לגישה מהירה ומיידית לפרטים אלקטרוניים הביאו עמם משתמשים הדורשים – ובצדק - הגעה מהירה יותר גם של חומרים פיזיים. דרישה זו הובילה הן לעלויות גבוהות יותר של הטכנולוגיות שמדורי השב"ס זקוקים להן והן לעלויות גבוהות יותר של המשלוחים.¹⁵

עלויות:

עלות החזרת ספרים לספריות בחו"ל עומדת על 70 ₪ לחבילה בנוסף למחיר המנוי ל- OCLC (המערכת הבינלאומית לניהול הזמנות) שנע בין \$1,000 ל-\$2,000 בשנה (בהתאם לכמות ההזמנות) והמחיר הממוצע לשאילת ספר - \$30.

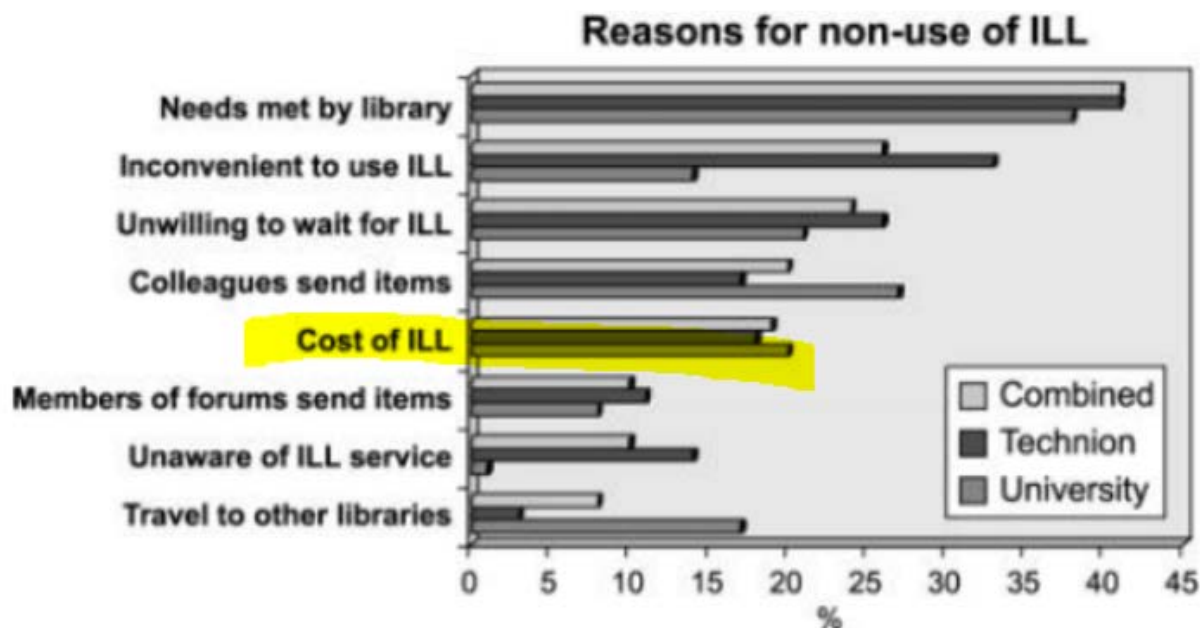
עלות שינוע הספרים בארץ ממוסד למוסד עומדת על ממוצע של 28.3 ₪ + מע"מ לחבילה (החבילה תכלול ספר אחד או יותר), תעריפים אלו נבדקו והוחלט לעבוד עם חברת הבלדרות הזולה ביותר (שמעלה את תעריפיה ב- 6.5% מדי שנה). על מנת לנסות ולנסות חלק מהעלויות הללו, רוב הספריות בארץ גובות סכום מסויים (תמיד נמוך מהעלות בפועל) מהסטודנטים והסגל שלהן. גביית תשלום עבור שירות השב"ס הוא נוהג מיוחד לישראל ועומד בניגוד לנעשה בחו"ל (בעיקר בארצות הברית, סקנדינביה וגרמניה), שם ספריות אקדמיות **אינן גובות תשלום** מחוקרים על השירות.¹⁶ התפיסה היא שתפקיד הספרייה לספק את כל צרכי המחקר של חוקריה ושהשב"ס הוא שירות חיוני למחקר.

חוקרים מאוניברסיטאות ישראליות שילמו בשנת 2017 כמעט 300,000 ₪ על מנת לקבל כ-6,000 ספרים וכ-4,000 מאמרים מספריות בארץ ובחו"ל. יחד עם זאת, **אלפי ספרים ומאמרים נוספים לא הוזמנו כלל**, ספרים ומאמרים שבוודאי היו תורמים למחקר, אך לא הוזמנו, חלקם, בשל העלות הגבוהה - כפי שניתן לראות כאן:

¹⁵ Leon, L., & Kress, N. (2012). Looking at resource sharing costs. *Interlending & Document Supply*, 40(2), 81-87.

10.1108/02641611211239542 Retrieved from <https://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/02641611211239542>

¹⁶ Borrowdirect. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Borrow_Direct

17

הבקשה:

העלות השנתית של תמיכה במחקר באמצעות השאלה בין-ספרייתית בכל הספריות האוניברסיטאיות בארץ הסתכמה בשנת 2017 במעל 300,000 ₪. סכום זה מגלם בתוכו סוגים שונים של עלויות אך עיקרו היא עלות שינוע הפריטים בין הספריות (לא נלקחו בחשבון עלויות העובדים). את חלוקת ההוצאות על פי המוסדות האוניברסיטאיים השונים ניתן לראות בטבלה זו:

אוניברסיטת חיפה	77,176
אוניברסיטת תל אביב	75,725
האוניברסיטה העברית	44,495
אוניברסיטת בן-גוריון	34,241
האוניברסיטה הפתוחה	28,416
אוניברסיטת בר אילן	27,700
הטכניון	23,828
סה"כ הוצאות ב- ₪	311,851

אנו מבקשים לקבל מימון מלא לכלי תומך מחקר זה - "שיתוף משאבים וסריקה ע"פ דרישה", בעיקר עבור שינוע ספרים, כוח אדם למשימות דיגיטציה ותשלומים לספריות בחו"ל עבור אספקת ספרים ומאמרים, ובכך לפעול כמו אוניברסיטאות המחקר המובילות בחו"ל בהן שירותי השאלה בין-ספרייתית ניתנים בחינם לחוקרים ולסטודנטים¹⁸. אין ספק כי מהלך כזה יעודד את החוקרים להגביר את השימוש במקורות נוספים במחקרם ובכך יתרום לשיפור תהליכי המחקר שלהם ולעלייה באיכות המחקר עצמו. יש לציין כי ההנחה היא שכאשר השירות יינתן בחינם, השימוש בו יעלה בהרבה. באוניברסיטת SUSSEX היתה עליה ב- 61% בשנה הראשונה לאחר מתן השירות בחינם, אבל בשנה השנייה, העלייה נעצרה והם מקבלים מספר בקשות דומה לשנה הקודמת.¹⁹ ויש לקחת זאת בחשבון בזמן קבלת החלטות לגבי

¹⁷ Porat, L., & Fine, S. (2009). Factors and characteristics of interlibrary loan use and non-use. *Interlending & Document Supply*, 37(1), 20-27. 10.1108/02641610910938587 Retrieved from <https://www.emeraldinsight.com/doi/full/10.1108/02641610910938587>

¹⁸ כמו 17 אוניברסיטאות היוקרתיות בארצות הברית החברות בשירות "השאלה ישירה": (Nitecki, Jones, & Barnett, 2009):

¹⁹ פוסט בפורום LIS-ALMA-RESOURCE-SHARING 17.4.17

תקצוב. כמו כן, יתכן שעליה בשימוש תביא לצורך בהשכרה/רכישת סורקים חדשים בעלות של כמה אלפי שקלים, ותוספת בכוח אדם. לכן, אנו מבקשים 350,000 ₪ בשנה הראשונה.

אנו מציעים שהניהול והאחריות על התקציב וחלוקתו יוטלו על מחלקת השאלה בין-ספרייתית בשתי אוניברסיטאות לקדנציה של מספר שנים קבוע. כל הספריות האוניברסיטאיות יחדלו מהוצאת חשבוניות זו לזו ויחויבו לנתינת דין וחשבון מפורט על ניצול התקציב מדי שנה על פי קריטריונים קבועים מראש:

1. תשלום לחברת המשלוחים ולדואר ישראל
2. תשלום לאוניברסיטאות בחו"ל
3. תשלום למכללות ומוסדות חוץ-אוניברסיטאיים אחרים
4. מספר שעות המוקצה לכוח אדם לצורכי סריקה ע"פ דרישה
5. רכישת ציוד/תוכנות לצורך שיתוף משאבים (למשל תשלום שנתי ל-OCLC, השכרת/רכישת סורק מהיר ויעיל יותר וכולי)
6. שיווק השירותים החינמיים הללו
7. בעיות של שחרור ממכס ומע"מ

בכל סוף שנה אקדמית ייבדקו המספרים וישלח דו"ח מפורט לגורם המממן (בין אם הות"ת ובין אם האוניברסיטאות עצמן). הדו"ח יישאר אנונימי - ללא חשיפת פרטי המשתמשים ויכלול את כלל האוניברסיטאות. כמו כן, בסוף כל השנה, הגורם המממן יחליט על גודל התקציב לשנה לאחר מכן.

סיכום:

כאמור, מימון להספקת ספרים ומאמרים מספריות בארץ ובחו"ל יאפשר לספריות לספק לחוקרים עוד פרטים חיוניים ולפעמים אזוטריים, יחסוך לחוקרים נסיעות מיותרות, וקרוב לוודאי, ישפר את איכות מחקרם.